

УДК 634.8:631.117.4(477)(282.247.34)

О. М. Мерко

РОЛЬ КРИМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ У РОЗВИТКУ ВИНОГРАДАРСТВА СТЕПОВОГО КРИМУ

У статті висвітлюються передумови організації, основні завдання та напрями досліджень відділу виноградарства у складі Кримської обласної дослідної станції протягом 1926–1930 рр. під керівництвом завідувача М.А. Хількевича і її директора М.М. Клепініна. Зокрема, особливу увагу приділено проблемі пошуку співробітниками заходів боротьби проти шкідника виноградної лози – філоксери. Показані зв'язки, встановлені М.М. Клепініним з метою налагодження сортовипробувальної мережі, з науковими установами Кримської АСРР та УРСР.

Ключові слова: М.М. Клепінін, відділ виноградарства, виноградарник, сорт.

Природні фактори Кримського півострова є унікальною зоною для вирощування винограду і створюють оптимальні умови для виробництва столових і десертних вин. Згідно з виноградарсько-виноробним районуванням Криму, розробленим Всесоюзним науково-дослідним інститутом виноробства і виноградарства “Магарач” в результаті вивчення ґрунтово-кліматичних особливостей, з 13 природних районів непридатним для вирощування винограду є тільки високогірний.

Технологія вирощування винограду еволюціонувала протягом століть і мала свої особливості в кожному з куточків регіону. Низка авторів, зокрема О.О.Преображенський, М.С. Охременко, З.І. Гайворонська, вивчали питання виноградарства Криму. Однак в рамках цієї обширної теми не розглянуто внесок Кримської обласної дослідної станції (КОДС) в досліджувану галузь. Метою цієї статті є висвітлення ролі КОДС у започаткуванні та розвитку наукового виноградарства саме у степовій частині Кримського півострова.

Історія розвитку кримського виноградарства бере свій початок з моменту приєднання Криму до Російської імперії в 1783 р. У зв'язку з появою землеволондів придворної знаті і поміщиків прокладалися транспортні шляхи (дороги від Сімферополя до Алушти, від Балаклави до Бахчисарая). Для закладки приватних виноградників та виробництва вин власниками завозилися чубуки з Італії, Німеччини, Франції. Дослідне виноградарство з 1804 р. концентрувалося у Судаку в першому створеному в імперії училищі виноробства [1]. Важливу роль у розвитку даної галузі рослинництва зіграла діяльність представників дворянства М.С. Воронцова, Л.С. Голіцина. Науково обґрунтований підбір сортів винограду і раціональне виробництво вин з урахуванням особливостей сортів в умовах Південного берега вперше почав Нікітський ботанічний сад на ділянці, розташованій у колишньому селищі Мгараш [2]. З ініціативи генерал-губернатора Новоросії і намісника Бессарабії князя М.С. Воронцова згідно з указом Миколи I від 14 вересня 1828 р. при Імператорському Нікітському саді було засновано Магарачський казенний заклад, що став центром наукових досліджень з виноградарства і виноробства не тільки на Південному березі Криму, а й у всій імперії. Л.С. Голіцин, у свою чергу, став піонером з виробництва ігристих вин шампанським способом.

Експорт винограду до Москви та Санкт-Петербурга з Криму становив суттєву статтю доходу в місцевому господарстві. Однак відсоток десертних вин, що вироблялися на південному березі, був невеликий, оскільки основна частина винограду перероблялася на столові вина. Така ситуація тривала до 1923 р. Введення заборони на продаж вина у воєнний час, непоправні збитки дрібних селянських господарств, яким належало до 60 % виноградників, за 1914–1918 рр. призвели до занепаду виноробства Криму.

Після затвердження у Криму радянської влади всі удільні і великі приватновласницькі маєтки південного берега для розвитку доходної галузі сільського господарства були об'єднані в “Южсовхоз”. Продуктивність праці в радгоспах значно перевищувала продуктивність дрібних селянських господарств, в яких виноградарство носило присадибний характер, було малопродуктивним і низькотоварним. За постановою Кримської економічної наради (КримЕКОН) від 17 січня 1923 р. було утворено Управління державними виноградо-виноробними господарствами Криму (Кримвіндел-правління) з центром у Масандрі. 5 листопада 1926 р. за постановою РНК Крим АРСР Кримвінделправління було реорганізовано в Кримський виноградо-виноробний трест (Кримвінтрест) [3, с. 247]. До нього увійшли всі великі господарства Криму, в тому числі південнобережні “Ореанда”, “Лівадія”, “Массандра”, “Ай-Даніль”, “Гурзуф”, “Кучук-Ламбат”, “Кастель” і “Алушта”. Новий трест перейшов на переробку винограду на десертні вина [4, с. 13-14].

З метою розвитку промислового виноградарства і виноробства в степовій частині Криму починають створюватися відділи дослідного виноградарства в наукових установах півострова. У 1926 р. при КОДС був утворений відділ виноградарства. Основними його завданнями на момент відкриття було вивчення всіх умов зростання культури винограду в степовій смузі для подальшого введення апробованих сортів в колгоспи і радгоспи Кримської АРСР, а також створення розплідника американських філоксеростійких сортів [5, арк. 61-62]. Дослідно-показовий виноградник був закладений в тому ж році. Організації наукової ділянки передувала його ретельна перевірка на факт придатності для проведення досліджень.

14–15 липня директором станції М.М. Клепініним, завідувачем відділом виноробства і виноградарства Управління сільського господарства А. Івановим і молодшим спеціалістом відділу виноробства і виноградарства Ф. Венгловським була оглянута передбачувана територія та проведено ряд нарад з питання про закладення дослідної виноградної ділянки при Ташли-Кіпчакській рільничій станції. За результатами цієї роботи експерти прийшли до наступних висновків: район станції був цілком відповідним місцем для розміщення виноградника, оскільки знаходився в центрі степової частини Криму. З оглянутих земель, що

належали станції, придатними для дослідної ділянки як за ґрунтово-кліматичними умовами, так і з-за близького розташування до господарських і наукових центрів дослідної установи була місцевість, прилегла до садиби з півночі. Зроблений на місці передбачуваної плантації розріз ґрунту показав, що при дуже легкому ухилі до півдня ґрунт складався з суглинного чорнозему (до 48, 9 см), характерного для всієї центральної частини Криму; нижче, до 75, 6 см, залягав бурий суглинок – перехідний горизонт; підґрунтям виступав лесовидний суглинок. Над суглинком М.М. Клепініним зафіксовані виходи хрящуватих чорноземів, які, як згодом було доведено фахівцями-виноградарями, в помірному для виноградної лози кліматі відповідали вимогам вирощування сортів виноградів для виробництва столових вин. Також професором був відзначений ще один сприятливий фактор для вирощування культури: відсутня засоленість ґрунтів [6, арк. 25-26]. На виділені НКЗ Кримської АРСР кошти був проведений плантаж на площі 2 га і засаджений сортиментом лоз з різних виноградних районів Криму і України [5, арк.62].

За положенням про дослідно-показовий виноградник при КОДС, затвердженим Колегією НКЗ Кримської АРСР, закладка його здійснювалася з “метою з’ясування найбільш врожайних культур виноградної лози в умовах степової частини Криму як на власних коренях, так і на філоксеростійких підщепах, а також для поширення серед населення цього району відомостей про культуру винограду і посадкового матеріалу, найбільш відповідного до місцевих умов” [6, арк. 7а]. У господарсько-адміністративному відношенні виноградник перебував у віданні КОДС, виконання плану робіт на ньому покладалося на завідувача виноградником, що діяв на правах завідуючого Вченим Відділом станції, а також і на інших фахівців, що призначалися НКЗ Кримської АРСР.

План робіт на дослідно-показовій ділянці з грошової кошторисом складався завідувачем не пізніше 1-го жовтня кожного року і після узгодження з Бюро з дослідної справи представлявся на затвердження НКЗ Кримської АРСР [6, арк. 7б]. Для закладання виноградника при КОДС навесні 1927 р. М.М. Клепініним виписувалося по 100 чубуків рідкісних сортів з районів Кримської АРСР та УРСР, якими не міг забезпечити Кривітрест [6, арк. 41-56]. До таких відносились: Бахчисарайський, Судакський, Севастопольський, Ялтинський райони, маетки Херсонського округу.

До 1930 року жива ампелографічна колекція відділу налічувала близько 100 найменувань. З метою розширення наявного сортименту директор КОДС проводив обмін сортами між дослідними установами. Так, з “Лівадії” було виписано 6 сортів, з ДНДБСа (Державний Нікітський дослідний Ботанічний сад) – 11 сортів культури. У свою чергу, станція відпустила ДНДБСу 190 чубуків винограду з балаклавської, феодосійської, судакської і херсонської колекцій [6, арк. 156,158].

КОДС здійснювала роботу з сорторайонування винограду. В результаті нею були виділені сорти, придатні для широкого промислового використання, що давали найбільший економічний ефект у природних умовах степового Криму. До таких належали Аліготе, Мерло, Мускат, Чауш, Шасла біла, Шасла мускатна, Сенсо, Совіньон, Шардоне [6, арк. 157]. Ці сорти відрізнялися щорічно високою врожайністю і якістю продукції, тому рекомендувалися для посадки в колгоспах і радгоспах автономії.

Згідно з постановою РНК СРСР від 29 квітня 1926 р. “Про заходи з боротьби з філоксерою”, робота в Криму, зокрема при КОДС, вимагала постанововки нових дослідів з виведення стійких до філоксери сортів і закладки спеціальних ділянок для дослідницької роботи. Ураження культури шкідником було зафіксовано в Криму ще в 1880 р., але шляхи боротьби без пошкодження власне лози не знайдені [7]. Організація розплідника була необхідна з метою запобігання повної загибелі виноградарства Криму у разі зараження місцевих сортів кореневою і листовою формами філоксери. Для цього у виробництво поступово вводилися інтродуковані сорти з Америки, щепи яких не була заражена листовою формою філоксери, а підщепа від гібридів американських сортів досить стійка проти її кореневої форми. При вирощуванні винограду на американських лозах можливо в майбутньому безболісно ввести у культуру нові сорти і таким чином зберегти і розширити сортимент в цілому.

Співробітники станції під методичним керівництвом завідуючого відділом виноградарства М.А. Хількевича і директора М.М. Клепініна вивчали підщепні культури, розробляли методи обробки ґрунту, відбирали сорти і з’ясовували правила догляду за ними. Ці питання для степової частини Криму в той період не були з’ясовані, проте, як вважав М.М. Клепінін, були актуальними, так як “з економічних, кліматичних і ґрунтових умов вимальовуються широкі перспективи виноградарства” [6, арк. 1].

Маточник американських підщеп за планом передбачалося довести до площі 2 га власне маточника з приєднанням до нього 1 га посадок європейських лоз як підщепного матеріалу (у вигляді найбільш цінних сортів, які ростуть у межах СРСР), та інтродукованих сортів [6, арк. 206].

Поставлена задача була виконана не в повному обсязі. Зі звіту фахівця з виноградарства Щіченкова, який прибув на дослідний ділянку 27 березня 1927 р. випливає, що загальна площа виноградника становила 1,8 га, з яких під посадку основного сорту Аліготе виділялася площа 0,72 га і під інтродукований сортимент – 0, 72 га [6, арк. 148].

З 8 травня 1927 р. за резолюцією наради з питань виноградарства і виноробства, проведеної в Масандрі, наукова робота у двох дослідних розплідниках при КОДС по випробуванню філоксеростійких підщеп була посилена [6, арк. 195]. Одержуваний прищеплений матеріал апробовувався не тільки в дослідному закладі, а й в радгоспах і селянських виноградниках. На закладку маточника американських філоксеростійких лоз в КОДС за постановою Управління сільського господарства НКЗ Кримської АРСР Кримське товариство сільськогосподарських кредитів виділило суму в розмірі 5000 руб. Всього по кошторису на 1927–1930 рр. було передбачено 27, 808 руб. [6, арк. 113, 179].

З метою виявлення найбільш раціональної глибини обробки землі під виноградники в умовах степового району був застосований плантаж на глибину 1,06 м, 0,71 м, 0,53 м без ускладнення його вивченням

густоти посадки. Кожен з видів зазначеної обробки проводився в 4 повторностях [6, арк. 250]. В результаті проведених досліджень було встановлено, що пізній плантаж (у травні) призводить до зниження вологоємності ґрунту, тим самим створюючи несприятливі умови для вкорінення саджанців.

У резолюції, прийнятій на Науковій Раді при КОДС від 20 жовтня 1927 р., зазначалося про відповідність проведених робіт на дослідній ділянці запитам степового виноградарства [6, арк. 313-314]. Однак внаслідок ряду проблем достовірні дані по протифілоксерній роботі отримати не вдалося: пізні відкриття кредиту на проведення робіт з закладки дослідного виноградника, низька якість посівного матеріалу внаслідок поганої упаковки, допущеної відправником, довге перебування чубуків в дорозі, посушливі умови літа та відсутність можливості своєчасного зрошення виступили причиною загибелі значної кількості посадок.

У результаті чотирирічної роботи під методичним керівництвом М.А. Хількевича і М.М. Клепініна були виділені і рекомендовані для введення в господарства високоякісні сорти винограду, що давали високий урожай в місцевих умовах. Дослідна робота з організації виноградників на американських філоксеростійких підщепах заклала фундамент для пошуку оптимальних методів боротьби зі шкідником без пошкодження лози у степовій частині Криму.

Джерела та література

1. Клепинин Н.Н. Сельское хозяйство Крыма / Н.Н. Клепинин. – Симферополь: Крымгосиздат, 1929. – 14 с.
2. Охременко Н. С. Вина Крыма / Н. С. Охременко, З. И. Гайворонская. – Симферополь: Крымиздат, 1963. – 78 с.
3. Крымский областной государственный архив. Путеводитель / Под ред. А.Д. Беликовой, А.А. Степановой. – Симферополь: Крымиздат, 1961. – 325 с.
4. Охременко Н. С. Виноробство і вина України / Н. С. Охременко. – М.: Харчова промисловість, 1966. – 339 с.
5. Отчеты отдела сельского хозяйства. – Государственный архив в Автономной Республике Крым (далі ДААРК). – Ф. Р-30. – Оп. 1. – Спр. 306. – Арк. 61-62.
6. Переписка с директором Крымской опытной полеводческой станции, Никитским ботаническим садом о виноградном сорimente и по опытному вопросу. – Архив ДААРК. – Ф. Р-30. – Оп. 1. – Спр. 273. – 361 арк.
7. Проект новых правил о мерах борьбы против филлоксеры и других вредителей виноградной лозы / Записки Императорского общества сельского хозяйства южной России. – Одесса, 1907. – № 10. – С. 85-89.

Мерко О. М. Роль Крымской областной опытной станции в развитии степного виноградарства Крыма

В статье освещаются предпосылки организации, основные задачи и направления исследований отдела виноградарства под руководством заведующего М.А. Хилькевича и директора Крымской областной опытной станции Н.Н. Клепинина в течение 1926-1930 гг. В частности, особое внимание уделено проблеме поиска сотрудниками мер борьбы против вредителя виноградной лозы - филлоксеры. Показаны связи, установленные Н.Н. Клепининым с целью налаживания сортоиспытательной сети, с научными учреждениями Крымской АССР и УССР.

Ключевые слова: Н.Н. Клепинин, отдел виноградарства, виноградник, сорт

Merko O. M. The role of the Crimean Regional Research Station in viticulture in steppe Crimea

The article highlights the background organization, the main objectives and the lines of research of the department's viticulture under the guidance the head of department N.A. Hilkevich and the director of the Crimean Regional Experimental Station N.N. Klepinin during 1926-1930 years. In particular, special attention is paid to the problem of finding staff measures against the pest of the grapevine phylloxera. Showing the relationships, that N.N. Klepinin established for the purpose of construct a system of strain test with scientific institutions of the Crimean Autonomous Soviet Socialist Republic and Ukrainian Soviet Socialist Republic.

Keywords: M.M. Klepinin, department of viticulture, vineyard, variety.

УДК 316.72:591.9(477)

М. М. Рогожа

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ТА РОЗВИТОК ЗООГЕОГРАФІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто вплив соціокультурного середовища на розвиток зоогеографії в Україні, їх взаємозв'язок і взаємозалежність. Загальна сукупність чинників зовнішньої політики та внутрішнього життя держави визначали зміст і спрямованість зоогеографічних досліджень, мотивацію діяльності вчених-природодослідників, визначали чинники суспільного розвитку, їх відповідність до суспільних запитів і потреб. Увага автора сфокусована на діяльності тих вчених, які у своїх дослідженнях зосереджувалися на вивченні тварин українських земель, залишили вагомий слід у розвитку зоогеографії України та ініціювали інтерес до вивчення природи рідного краю.

Ключові слова: соціокультурне середовище, зоогеографія, політика держави, мотивація, дослідження.

Дослідження особливостей розселення хребетних тварин на українських територіях різною мірою стосувалося практично всього суспільства, починаючи від часу ліквідації кріпосного права та до нинішнього часу. Для наукової спільноти, зосередженої в переважній більшості своїй в університетських центрах і наукових природознавчих товариствах при них, це мало значення винятково науково-теоретичного пізнання. Для представників інших соціальних груп результати вивчення розселення теріофауни в середовищі її